

HATTİLER ve HİTİTLER DÖNEMİ'NDEN ESKİ TÜRKLERE, OSMANLILARA ve GÜNÜMÜZ ANADOLUSUNA KADAR UZANAN BAZI BENZER UNSURLAR – I

Prof. Dr. Hayri ERTEM

Makalenin başlığıyla ilgili olarak, zihinlerde yanlış bir imaj oluşturmamak için, belirtmek istediğimiz ilk nokta, aşağıda bahsedilecek olan benzerliklere dayanarak Türklerin ırk bakımından kesinlikle ne Hattililerle ve ne de Hititlerle herhangi bir ilişkilerinin olduğu iddiasında bulunulmadığıdır. Fakat bunun yanında gerçek olan diğer bir nokta ise, Hattililerin, Anadolu'da yaşayan, adlarını bilebildiğimiz en eski halk olduğu; onların zamanında Anadolu'ya yavaş yavaş göç eden ve İndo-Avrupai dil ailesine mensup bir dil kullanan Hititlerin de tarihte ilk kez Anadolu toprakları üzerinde uzun yüzyıllar boyu süren büyük bir imparatorluk kurmuş ve köklü bir medeniyete sahip olmuş olduklarıdır.

Bu iki köklü medeniyete sahip halk toplulukları gayet doğaldır ki, birbirlerine kültürel bakımdan bir takım unsurlar vermekle kalmamış, kendilerinden sonra Anadolu'da yerleşen toplumlara da, yine aynı açıdan, bazı önemli kültürel unsurları, büyük bir olasılıkla kabul ettirmişlerdir; çünkü, tarih boyunca hiçbir kavim hakimiyeti altına aldığı tüm insanları yok etmemiş, onlarla birlikte yaşamını sürdürmeyi bilmiştir. Dolayısıyla, bu tür bir kültürel alışverişi, Kültür Özümlenmesi'nin bir parçası olarak nitelendirmek mümkündür. Bu özümleme olayı bir zincirin halkaları gibi toplumlardan toplumlara, nesillerden nesillere ulaşarak günümüze kadar devam ede gelmiştir. Buna en güzel örnek I. Hattuşili'nin Yıllıklarındaki anlatımlarıdır. KBo X 2 Ay. III'te I. Hattuşili şöyle demektedir: "29- ve Mala Nehrini (belki Fırat) kimse geçmemiştir. 30-Onu ben büyük kral Tabarna yaya (olarak) 31- geçtim. Ordum da 32- yaya (olarak) geçti. Benden önce onu Sargon geçmişti".

I. Hattuşili ile Akadlı Sargon arasında yaklaşık 630 yıllık bir tarih aralığı vardır. Peki, o zaman Hattuşili, Sargon'un Mala Nehri'ni kendinden önce geçtiğini nasıl bilmektedir? Hattuşili'ye, bu konuda herhangi bir yazılı belgenin ulaşmadığını da düşünürsek, yukarıda belirttiğimiz kültür özümlemesinin bir yansıması olan sözlü kültür aracılığıyla, zincirin halkaları gibi toplumlardan toplumlara, nesillerden nesillere aktarılarak, bu olayın Hattuşili'ye kadar ulaşması pekala mümkündür. Bugün, aynı şekilde Orta ve Doğu Anadolu'da yaşlı dedeler torunlarını yanlarına alıp, onlara, tıpkı Sargon gibi efsanevi kahramanların, (Battal Gazi ve diğerleri) hikayelerini anlatmazlar mı?

Hattilerden ve Hititlerden bulduğumuz benzer örnekler eğer 3-5 adet olsaydı "bunlar tesadüfî şeylerdir" diyebilirdik. Ancak bulunan örnekler sayıca fazla ve özellikle Anadolu'da olunca elbette ki konuyu göz ardı edemezdik. Örneğin: Hititler devrindeki eyalet adları, surlardaki kapı adları, günümüze kadar gelen coğrafi adlar, Selçuklu ve Osmanlı devirlerindeki tımar ve zeamet gibi sistemler, beşik kertmesi olayı, evliliğin ilk adımı olan kız isteme, söz kesme ve nişanlılık safhaları, içgüveylik, dini konulardan yağmur duası, Hıuşaşı Taşı, Hititlerde, Tevrat'ta ve İslam Dünyasında kurban sunma ritüeli sırasında yapılan el koyma hareketi, ayakkabı benzerliği, halhallar, aşık oyunu, ocak tipleri, Hitit Güneş Kurslarından, masallarımıza kadar daha bir çok benzerlik...

Bunlar ve diğerleri yakın gelecekte geniş birer araştırma konusu olarak da ele alınacaktır.

I. HİTİTLER DEVRİNDEKİ EYALET ADLARI:

Hititler devrinde ülke genel olarak Aşağı ve Yukarı olmak üzere iki coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Yukarı Ülke Kızılırmak'ın doğduğu, yüksek ve dağlık Sivas yöresidir. Aşağı Ülke de, alçak ve ova olan Niğde-Konya yöreleridir. Bugün bu ifadelere Diyarbakır, Elazığ ve Tunceli illerinde aynen rastlanmaktadır. Örneğin, Diyarbakırlılar, Elazığ-Tunceli taraflarına Yukarı Ülke, Elazığ ve Tunceliler de Diyarbakır taraflarına Aşağı Ülke demektedirler.

II. SUR KAPI ADLARI:

Hititlerde Coğrafi adlandırmalar açısından önemli olan hususlardan biri de, çivi yazılı Hititçe metinlerimizde Taşınışa Kapısı,

Pala Kapısı, Zippalanda Kapısı gibi ifadelerin yer almasıdır. Bunlar, kanımızca hem istikamet göstermekte ve hem de o istikametteki coğrafi bölgenin ya da bir kentin ilk yakın yer oluşunu işaret etmektedir. Tıpkı bugün İstanbul surlarında bulunan Silivri Kapı; Diyarbakır'da Harput Kapı, Mardin Kapı, Ankara'da Çankırı Kapı ifadelerinde olduğu gibi, bu kapılar da gerçekten adı geçen illerin en yakın iller olduğunu, ya da sınır komşusu olduğunu ve istikametlerini göstermektedirler.

III. GÜNÜMÜZE KADAR GELEN COĞRAFI ADLAR:

Yine Hititlerden günümüze kadar gelmiş, Anadolu'da bugün hala kullanılan birçok coğrafi ad bulunmaktadır. Kanımızca, eski devirlerde Anadolu'ya gelen yeni etnik gruplar en eski halkın vermiş olduğu coğrafi adları kolay kolay değiştirmemişler; ancak uzun asırlar boyunca bu adlar ufak tefek ses değişikliklerine uğrayarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Şöyle ki, eğer yeni gelen kavimin yerleştiği yerde kendinden önce bir kavim yaşamış ise, onların vermiş olduğu adı devam ettirmişlerdir. Şayet orada daha önce yaşayan bir halk yok ise ve ilk defa yeni bir kavim yerleşmişse, o yeni kavimin vermiş olduğu ad, köken olarak geleceğe intikal etmiş olacaktır. Bu nedenle, muhtemelen Hitit ya da Hatti kökenli bir adı tespit edebilmek için orada Hattili ve Hititli denebilecek bir yerleşim yerinin bulunması gerekecektir; dolayısıyla belki de, Hitit çivi yazılı metinlerimizde geçen pek çok coğrafi ad Hattililere kadar uzanmaktadır. Buna en güzel örnek, Hattililerin yurt edindikleri ülkeye "Hatti Ülkesi" adını vermeleri ve sonradan gelen Hititlerin de bu adı kullanmış olmalarıdır. Eğer Hattilerden elimize yazılı belgeler geçmiş olsaydı, Hitit metinlerinde geçen coğrafi adların pek çoğunu o belgelerde de görmüş olacaktık.

Öte yandan coğrafi adların pek çoğunun günümüze kadar gelmiş olmasını Roma ve Yunan Kolonileri'ne borçlu olduğumuzu söylemek gerekir, çünkü Onlar kanalıyla, bu adlar daha geç devirlere aktarılabilmişlerdir. Bu adların bir kısmını alfabetik sıra ile gösterebilmekteyiz:

Adana = Hit. Adanija

Amasya= Hit. Hıkm/piš

Amuk Ovası= AMQ=Ungi (Geç Hitit Döneminde)

Anadolu= Anatoli (Bizans Döneminde)

- Til-anzit= Bizans belgelerinde Hanzit, Arap belgelerinde Batn Hanzit, Ermeni ya da Süryani belgelerinde Anzit, Hanzit diye anılır. Kl. Enzitenne, Anzet(ene), Hanzit, Hanzeti, Hanzet adlarının tümü Hitit yazılı belgelerinde geçen Hinzuta'dır.
- Cerablus= Hit. Kargamış
- Çankırı= Helenistik Çağdan bu yana Gangra'dır. Hitit metinlerimizde olasılıkla = Hanhana, Hanhana ve Gangra adlarında yer alan H ve G harfleri değişebiliyor. Neşa/ Kaneş örneğinde olduğu gibi.
- Çekerek= Kl. Skylax= Hit. Zuliya
- Dazmana Köyü (Tokat)= Kl. Daximon=Hit. Tahazzimuna
- Dicle= Babilliler İdiklat/ Diqlat, İranlılar Tigra, Araplar Dicle olarak, Helenlerin Tigris biçimi, İranlıların Tigra'sından bozma
- Efes = Kl. Ephesos = Hit. Apaşa
- Eflâni = Kl. Blene = Hit. Pala
- Erciyes=Kl. Argaios= Hit. ħarki- "beyaz"dan Harga
- Ereğli= (Konya)= Kl. Kybistra, sonra Herakleia= Hit. Hupišna olmalı
- Fırat= Akkad/ Babil dilinde Purattu= Helen Dilinde Euphrates= Hit. Purana?
- Güleke= Kl. Klikya= Geç Hitit Beyliklerinden Hilakku. İ. Ö. 8. asırdan bugüne kesintisiz kullanıla gelmiştir.
- Halep= Hit. ve Asur Ticaret Kolonileri zamanında Halpa olarak geçmektedir.
- Hatay= Geç Hitit Beyliklerinden Hattena adından gelmektedir.
- Harput= Hit. Harputaš
- İlgaz= Kl. Olgassys'ten gelmektedir. Hitit metinlerinde Kaššu olarak geçmektedir.
- İzmir= (Helen) Simirna = Hit. Zišparna= ATK zamanına ait çivi yazılı metinlerde Tišmurna olarak geçer.
- Kastamonu= Kl. Katamon= Hit. Tummana olmalı.
- Konya= Kl. Ikonion= Hit. Kaḡana olmalı
- Malatya= Kl. Melitene= Asur Belgelerinde Malliddu= Urartu kay. Meldia= Hit. Maltija
- Maraş= Geç Hit. Gurgum= Asurlular zamanında Margasi= Hit. Marašša

Murat (su)= Bu adın gerçekte Fırat (Babil dilinde Purat) adından bozma olmalı.

Niğde= Selçuklu Döneminde Nekide = Kl. Nagidos = Hit. Naḫita

Nenezi (Nevşehir'de) Kasabası= Kl. Nenasos= Hit. Nenašša
Perge= Kl. Perge= Hit. Parḫa

Pertek= Hit. Pittijarik

Sakarya (Nehir) = Kl. Sangaryos= Hit. Šehiriija

Sinop= Kl. Sinope= Hit. Šinuua?

Tarsus= Helence'de Tarsos = Asurlu ağzında Tarzi = Roma ağzında Tarsus= Hit. Tarša

Trabzon= Kl. Trapezus= Hit. Aripša

Turuva= Helence Troya = Kl. Truva = Hit. Taruiša

Zile= Kl. Zela = Hit. Anziliija

IV. HİTİTLERDE, SELÇUKLU VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ TİMAR VE ZEAMETE BENZER SİSTEMLER

Bir başka benzerlik ise konunun hem güç ve hem de biraz farklı olmasına karşın Osmanlılarda ve Selçuklulardaki toprakların taksimi ve mülkiyetiyle ilgili Timar ve Zeamet sistemine benzer bir sistemin Hititlerde de görülmüş olmasıdır. Bu konuyu, hem geniş olması ve hem de bizi detaylı çalışmaya zorlaması nedeniyle özet olarak sunmak istiyoruz.

Hititlerde timar ve zeamet sistemi, Mezopotamya'da Hamurabi zamanında Larsa'da uygulanan ve belki de Hititlerin Larsa'dan etkilendikleri bir sistemdir. Bu konuyla ilgili bilgilerimizin çoğunu Hitit Yasaları'ndan ve pek azını da arazi bağış belgeleriyle, bazı kralların bırakmış oldukları tarihi nitelikli metinlerden elde etmekteyiz.

Boğazköy kökenli çivi yazılı belgelerimize göre, Hitit topraklarının karışık vergilere ve hizmetlere bağlı olduğunu bilmemize rağmen bu konudaki ayrıntılarla ilgili bilgilerimiz hala eksiktir.

Hititlerde, iki çeşit toprak ayırt edilebilmektedir. Bunlar Timar sahibi "silahlı adamların" ve zanaatkarların (= LÚ GIŠ.KU) arazile-

ridir. İkincisi alınıp satılabiliriyor, birincisi ise koşullara bağlı ve bundan dolayı evlat edinme yoluyla el değiştirilebiliyordu. Timar sahipleri (LÜ IL.KI) öldükleri zaman ise arazi varislerine kalmıyor, tekrar devlete dönüyordu. Halbuki Osmanlılarda ölüm söz konusu olduğu zaman Timarların bir kısmı oğullarına geçmekteydi. Hititlerde ise, ancak Büyük Kral, ölen Timar sahibinin daha önceden tayin edilmiş varisini onun yerine tayin ederdi.

“Silahlı Adam” büyük olasılıkla Krala askeri birlik sağlayan bir askerdi. Bu ikisi arasındaki arazi farkı, Timar sahibinin belgesini Kraldan, “Askerin” ise yerel otoriteden almasıydı. Timar sahibi ortadan kalktığında Timar saraya iade edilirken, bir zanaatkar (LÜ GIŞ.KU) ortadan kalktığında ise arazisi köye kalırdı. Genel olarak Timar sahibi arazisinden ancak özel hizmet koşulları altında tasarruf (Hit. *şahhan*) ederdi. Asker ise, sıradan vatandaş gibi çağrıldığı zaman, koşulma yükümlülüğünü (Hit. *luzzi*) taşırdı. Askerin toprakları, öldüğü zaman NAM.RA denilen, savaşta yakalanan sivil tutsaklara verilebilirdi.

Kralın arazisi metinlerden edindiğimiz bilgilere göre, oldukça geniş olmalıydı; çünkü, bu arazilerin çok sayıda mabede ve baş rahiplere verildiğini bilmekteyiz. Yine metinlerimizde yer alan Hitit kutsal kentlerinin (Arinna, Nerik ve Zippalanda gibi) baş rahipleri, kentlerin baş tanrısı adına geniş emlaka sahiptiler. Hitit Yasalarının 50. maddesi şöyle demektedir: “*Nerik’te, Arinna’da, Zippalanda’da hüküm süren baş rahibi tüm ülkedeki din adamları, onların evleri muaf (olsunlar) ve onların hissedarları luzzi’yi yerine getirsinler. Arinna’da 11. ay geldiği zaman, onun evinin kapısında bir eya- ağacı görülebiliyorsa muaftır. 51. madde de ise: “Eskiden Arinna’da kim dokumacı idi ise ve evi muaf (idiyse) hissedarları ve onun ev halkı da muaf (idiler). Şimdi sadece evi muaf (tır). Onun hissedarları ve onun ev halkı şahhan ve luzzi’yi yerine getirsinler. Zippalanda’da aynı şekilde (dir)”* denir.

Timardan başka diğer bir yükümlülük olan zeamet ya da angarya (Hit. *luzzi*) ise, kentlerdeki surların, mabetlerin, yolların, köprülerin yapımı ve onarımı hizmetleri idi. Her Hitit vatandaşı bu işleri yapmak zorundaydı. Bu hizmetlerden sadece yasanın 50. maddesi gereğince yukarıda değindiğimiz kent halkları muaf tutuluyorlardı. Bu kutsal kentlerin mabetleri ve bazı önemli kişilerin emlakları ancak kralın iradesi ile muaf tutuluyorlardı. Ayrıca Hitit yasalarının 54. maddesinden edindiğimiz bilgilere göre bazı

savaşçıların da *luzziden* muaf olduklarını bilmekteyiz. Šala ve Manda savaşçıları ile Zalpa, Tamalkiia ve Hatra kentlerinin savaşçıları, okçular, araba sürücülerini ve istihkâmcıları da bu mükellefiyetten muaf tutuluyorlardı. Söz konusu madde şöyledir: “*Eskiden Manda askerleri, Šala askerleri, Tamalkiia'nın askerleri, Hatra'nın askerleri, Zalpa'nın askerleri, Taşhiniia'nın askerleri, Hemuua'nın askerleri, okçular, tahta işçileri, arabacılar ve aynı zamanda onların... luzzi'yi ifa etmiyorlardı, şahhan'ı yapmıyorlardı.*”

Bu paragraftan ayrıca Eski Hitit devrinde adı geçen kentlerin ve askerlerin, okçuların ve aynı zamanda özel bir işle meşgul olan bazı kişilerin *luzziyi* ifa etmeyip, *šahhanı* da yapmadıklarını da öğrendiğimiz gibi ABI LUGAL “Kralın Babası” ifadesinden I. Hattuşili zamanına ait olduğunu da çıkarabilmekteyiz.

Hitit yasalarında *šahhan* ve *luzzi* ile ilgili maddelerdeki bilgilerin bazılarını orijinalinden aktarmak istiyoruz.¹

Madde 39- *Eğer bir kimse bir başkasının tarlalarını alırsa, şahhan'ı yerine getirmeye devam eder. Eğer tarlaları ihmal ederse, o zaman ekin tarlalarını bir başkası alır. O onları satmasın.*

Madde 40- *Eğer bir zanaatkar kaybolursa (ve) bir IL.KI “šahhan mükellefi” (Ona) ortak olmuş (ise) ve IL. KI adamı derse (ki) bu benim zanaat hakkım (dır), ama bu benim şahhan (ımdır), o zaman zanaatkarın tarlalarını mühür altında elde eder ve zanaatkar hakkımı elinde tutar ve şahhan'ı ifaya devam eder. Eğer zanaatkar hakkımı reddederse o zaman zanaatkarın tarlalarını (n) boş (olduğunu) ilan ederler ve şehirliler onları işlerler. Eğer kral bir savaş tutsağı verirse o zaman ona tarlaları tahsis edilir ve o zanaatkar olur.*

Madde 41- *Eğer bir IL.KI adamı kaybolursa ve (bu) IL.KI adamı (bir zanaatkarla) ortak (ise) ve zanaatkar derse (ki) “ Bu benim zanaatkar hakkım (dır), ama bu benim şahhan (ımdır)”, o zaman IL. KI adamının tarlalarını mühür altına alır ve zanaatkar hakkımı elinde tutar ve şahhan'ı ifaya*

¹ F. İmparati, “Hitit Yasaları” adlı eserden yararlanılmıştır. Bk. Bibliyografya kısmına.

devam eder. Şayet şahhan'ı reddederse o zaman IL.KI adamının tarlalarını saray için alırlar ve şahhan sona erer.

Madde 46- Eğer bir kentte bir kimse bazı tarlaları şahhan yükümlülüğü altında armağan olarak elinde tutarsa, eğer ona bir bütün tarla verilmiş (ise) luzzi'yi ifa eder, eğer ona az tarla verilmiş (ise) luzzi'yi ifa etmez, ama babasının evinden yerine getirir. Eğer armağan beyinin tarlaları zanaatçı hakkı olarak bir kenara konursa ya da kent insanları bir tarla verirlerse, o zaman luzzi'yi ifa eder.

Madde 47- Eğer tarlaları kralın armağanı olarak biri elinde tutarsa, luzzi ifa edemez; kral bir masadan bir ekmek alır ve ona onu verir. Eğer bir zanaatkarın bütün tarlalarını bir kimse satın alırsa luzzi'yi ifa eder. Eğer tarlaların büyük bir bölümünü satın alırsa luzzi ifa etmez. Ama eğer tarlaları zanaatkar hakkı olarak bir yana konursa ya da kent insanları (onları) veririse, luzzi'yi ifa eder.

Madde 48- Bir "mahpuz" luzzi'yi ifa etsin ve hiç kimse bir mahpuz ile ticaret yapmasın, oğlunu, tarlayı, bağıni hiç kimse satın almasın. Kim (kendisi için) bir mahpuzla ticaret yaparsa o zaman o ticaretten vazgeçsin; mahpuz ticarete koyduğunu o zaman geri alsın.

Bunlardan başka Prof. S. Alp tarafından yayınlanan Maşat Mektuplarından birinde de "Hattuşa'da görevli katip Tarhuniya'nın Maşatta bulunan evine verilen zarar ile konan yükümlülüklerden şikayeti ve tehdidi içermekte ve timar ile imece yükümlülüğünün olmadığından" bahsedilmektedir.

Hititlerdeki Timar (şahhan) ve Zeamet (luzzi) sistemi hakkında belli başlı bilgileri aktardıktan sonra Roma, Bizans, Memlüklü, Büyük Selçuklu ve Osmanlılardaki sistemler hakkında, karşılaştırma yapabilmek için, özetle bilgi vermeyi istiyoruz.²

² Konumuz dışı olduğu için Meydan Larousse "timar" ve "zeamet" adı altında faydalanılmıştır.

“Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu kurulduğu zaman taşra örgütü 2 praefectura, 7 dioecesis ve 60 provincia'ya ayrılmıştı. Ancak bu örgüt Herakleios ve halefleri zamanında önemli değişikliklere uğradı. Praefectura, dioecesis ve provincia'lar kalkarak bunların yerine thema adı verilen askeri idare bölgeleri kuruldu. Savunması ile görevlendirildiği bölgelere temelli yerleştirilen askerlere toprak dağıtılıyordu. Bu topraklar babadan büyük oğula geçerdi.”

“Osmanlı ve Büyük Selçuklularda ordu devletin temelini oluşturuyordu. Askeri bakımdan Selçukluların yaptığı bir değişiklik de Eski Türk Toprak Hukuku'ndan esinlenerek oluşturulan “Askeri İkta” sistemidir. Osmanlı Devleti'nde, savaşta alınan topraklardan savaşa katılanların bir kısmına verilen yerler olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluk toprakları yıllık vergi gelirlerinin önemine göre Has, Timar ve Zeamet olarak ayrılıyordu. Bu topraklar vergi yerine askeri birlik meydana getirmek koşuluyla, hükümdar ailesine ve ümeraya verilmişti. Bu sistemle Osmanlı İmparatorluğu'nda toprağın işlenmesi, Devletin masrafa girmeden büyük bir askeri kuvvet sağlaması ve ekonomik hayatın gelişmesinde bir çok yararlar sağlamıştır.”

“Zeamet (20.000/100.000 akçe) ise Timara (3.000/ 20.000 akçe) göre yıllık geliri daha fazla olanıdır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda esas olarak askeri bir görev karşılığı devlete ait bir hizmeti yapmakla görevlendirilen kimselere tahsis edilen bir geçim kaynağıdır. Eski Türk Devletlerinde İkta (toprak verme) şeklinde görülen usulün Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karşılığıdır.”

V. BEŞİK KERTMESİ

Eski Anadolu'da çivi yazılı belgelerde beşik kertmesi, kız isteme, başlık, çeyiz, nişanlanma, içgüveylik gibi adetlere de rastlanmaktadır.

Günümüz Anadolu'sunda özellikle Orta, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde görülen ve beşik kertmesi (beşik nişanı) olarak adlandırılan, daha beşikte iken ailesi tarafından nişanlandırılma gibi bir adeti yine Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri çağında, Kayseri Kültepe'de ele geçen ve Prof. Dr. Kemal Balkan'ın “Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlandırılması” adlı makalesinde yayınladığı metinde rastlanmaktadır. K.Balkan'ın tercümesine göre metinde şöyle denmektedir:

“Ahu-uaquar ve Zuba (şahit olarak) bizi tuttular ve Ahu-uaqar Zuba'ya şöyle dedi: “kız kardeşim (şimdi artık) büyüdü (evlilik çağına ulaştı), buraya gel, (ve) Kaneş şehrinde kız kardeşimi eş olarak al (kız kardeşimle evlen). Ahu-uaqar şöyle konuştu: “Kaneş şehrinde (kız kardeşim hakkında) ona, Koloni (Karum) mahkemesinin kararını ver. Senin ayağın uzaktır (sen uzakta olan bir yerde bulunuyorsun). Kız kardeşin ne zamana kadar (Kaneş şehrinde) otursun (beklesin). Zuba (bana) şöyle cevap verdi: “git kız kardeşine gönlünün istediği yere (kimseye) kocaya var”. Sonra şahit adları gelmektedir.

VI. KIZ İSTEME

Bugün Anadolu'nun pek çok yerinde kız isteme merasimi sırasında, erkek tarafının kız tarafına hitaben “Allah'ın emri ve Peygamberin kavliyle kızınız A'yı oğlumuz B'ye istiyoruz.” şeklindeki formülde yer alan “Allah'ın emri” ifadesi Hitit büyük krallarından III. Hattuşili'nin otobiyografisinde aynen görülmektedir. Hattuşili: “Tanrının emriyle, Rahip Bentipşarri'nin kızı Putuḫepa'yı zevceliğe aldım” der.

Hepimizin bildiği gibi, Hitit kralları tanrının yeryüzündeki temsilcileri oldukları için Hattuşili'de, elbette “kavil” anlamına gelebilecek bir söz kullanmayacak, ancak böyle ifade edecekti.

VII. EVLİLİĞİN İLK ADIMI SÖZ KESİMİ VE NİŞANLILIK SAFHALARI:

Evliliğin ilk adımları olan söz kesilmesi ve nişanlılık safhaları Hitit Kanun Metninin 28/A ve 29. paragraflarında yer almaktadır. Söz kesimi, evlilik akdinden önceki nişanlılık safhasıyla eşlenebilir. Bundan sonra erkeğin kız tarafına verdiği *kuşata* (bir nevi başlık) denilen bir hediye, kızın getirdiği *iuaru* denilen çeyizle ve bunların kabulüyle kız erkeğe bağlanmakta ve bu suretle evlenme akdi tamamlanmaktadır. Görüldüğü gibi bu aşamada hediyeler karşılıklı olmaktadır. Bugün de Anadolu'nun, hala bazı yörelerinde bu karşılıklı hediye usulü devam ede gelmektedir. Kanunun ilgili 28/A maddesi şöyledir:

“Eğer bir kız bir adama sözlenmiş ise ve başka bir adam onu kaçırırsa, kaçırılan adam ilk adamın vermiş olduğu şeyi tazmin eder. Annesi, babası tazminat istemez.”

29. paragrafta ise:

“Eğer bir kız bir adama bağlanmış ise ve ona kuşata getirir ise ve sonradan onunla anne ve babası kavga eder ve onu adamdan ayırırsa kuşata'nın iki misli tazmin ederler.”

VIII. İÇGÜVEYLİLİK MESELESİ

Evlilikle ilgili bir başka benzerlikte içgüveylik konusudur. Bugün Anadolu'nun pek çok yerinde, özellikle fakir olan kırsal yörelerde görülmektedir. Zengin bir kimse kızına fakir bir genç alır ve erkek kızın evinde onun ailesi ile birlikte yaşar.

İlk defa Prof. Dr. K. Balkan tarafından “ *Eti Hukukunda İçgüveylik*” başlıklı yazısında Hititçe ^{LU}*antiijanza-* kelimesi analiz edilerek “içgüveysi” anlamı verilmiş ve bilim camiasınca kabul edilmiştir. Bu anlam çerçevesinde Hitit Yasasınının 36. maddesinde zengin bir kölenin, kızı için fakir fakat hür bir genci içgüveysi alması söz konusu edilmektedir. Yasanın ilgili maddesi şöyledir:

“Eğer bir köle hür bir genç için kuşata götürürse onu içgüveysi tutar (alır) ve onu kimseye bırakmaz.”

IX. DİNİ KONULARDA YAĞMUR DUASI

Yukarıda anlatılanlardan başka dini konularda da bazı benzer unsurlar göze çarpmaktadır. Bunlar yağmur duası, kralın bayram törenlerinde kurban sahnelerinde “el koyma jesti ” ve kutsal taşlardır.

Hititler Devri Anadolu'sunda halkın ekonomik hayatı meyvecilik, hayvancılık, el işçiliği ve madencilğin yanısıra, bugün olduğu gibi, daha çok tarıma dayanmakta idi. Yalnız Anadolu ikliminde, o zaman da yaz ayları kurak ve sıcak geçtiği için tarım arazilerinin verimi oldukça düşüktü. Bu yüzden Hititler çoğu zaman komşu ülkelerden, örneğin Mısır ve Mezopotamya'dan tahıl almak zorunda kalıyorlardı. O devir çiftçisinin, bir çok yerde olduğu gibi, yağmuru beklemek zorunluluğu vardı. Yağmurlar gecikince, nasıl bugün yağmur duasına çıkılıyor, bir takım seremoniler yapıp dua ediliyorsa Hititlerde de durum aşağı yukarı aynıydı. Doğrudan olmasa bile, dolaylı yoldan yağmur duasının yapıldığı hakkında KUB XXV 23 no.lu metin bize bilgi vermektedir. Altı günden fazla devam ettiğini

söyleyebileceğimiz ve her gün aşağı yukarı aynı içerikte yapılan seremonilerden (ki bunlardan birinin örneğini aşağıda vereceğiz) sonra dua yapılmaktaydı. Yapılan seremonilerden birinde rahip, merhemli rahip, beyler ve hürler gibi üst düzeydeki kişilerin katılımıyla muhtelif tanrı statüleri ile *huuaşi*- taşının yakın bir araziye götürülmesi, bunlara kurban ekmeği, bira, pişmiş et gibi yiyecek ve içeceklerin konulması, parçalanması ve kurban edilmesi, törene katılanların yiyip içmeleri, tanrı statüsü önüne geçip oynamaları ve akşam olunca da tanrı statüsünü tekrar şehre getirip mabetteki yerine koymaları, eti önüne koymaları, kurban ekmeklerini parçalayıp birayı da kurban etmeleri tasvir edilmektedir. En son günde yapılan yağmur duası sahnesinde şu satırlara yer verilmektedir:

“ ... *BIBRU* kaplarını doldururlar. İçki kadehlerini parçalarlar ve bira dolu bir kabı tamamen yere dökerler ve şu sözü söylerler: “*Ey benim Fırtına Tanrım! Yağmurları bolca yağdır! Kara toprağın susuzluğunu gider ve (böylece) Fırtına Tanrısının kurban ekmeği çoğalsın!*”

X. *Huuaşi*- TAŞI

Yukarıda çivi yazılı metinde yapılan seremonilerden söz ederken tanrı statüleri yanında birde *huuaşi* taşından bahsedilmişti. Ayrıntılı bir araştırma yapan Prof. Dr. M. Darga'nın görüşlerini kabul ediyor ve onun belirttiği hususları özetle sunuyorum:

Huuaşi taşı kült merasimlerinde tanrı (heykeli) ile de beraber kullanılmaktadır. Çeşitli tanrıların bu taşlar önüne veya arkasına yerleştirildiği ifade edilmektedir. Böylece kült merasimlerinde *huuaşi* taşı (Res. 1) ile tanrı (heykelinden) meydana gelen bir kompozisyon ortaya çıkmaktadır. Transportabıldılar. Onun için açık havada, korulukta, ormanda, iskan dışında kültün icaplarına uygun olarak bu taşlar dikilmektedir. Böylece bir tanrı evi meydana getirilerek tanrıya çeşitli kurbanlar sunulabiliyordu. Bu kurbanlar *huuaşi* taşına kesilir, önüne libasyon yapılır veya çeşitli yerlerine kurban ekmeği ve eti gibi gıda maddeleri konurdu. Prof. Dr. M. Darga, bu taşlar için *b a i t u l o s* (tanrı evi) anlamını vermekte ve onları açık havada kurulan Hıristiyan *c h a p e l*'leri ile İslamiyet'in “namazgah”larına paralel tesisler olduğunu belirtmektedir. Arkeolojik belge olarak da Hititler Dönemi'nden bir örnek olarak Elbistan Karahöyüğü'nde bulunan steli vermektedir.

Benzer bir biçimde, “*siyah taş*” anlamına gelen Kabe'nin içinde bulunan, sarı ve kırmızı damarlı, parlak, aşağı yukarı 30 cm çapında kutsal bir taş olan “*hacer-i esved*” de fonksiyon bakımından, bu paralellikten uzak tutulmamalıdır.

XI. HİTİT BAYRAM RİTÜELLERİNDE KRALIN ‘EL KOYMA’ HAREKETİ YA DA JESTİ

Hitit bayram ritüellerinden bahseden KBo IV 9 no.lu metinde bayram günü kral ve kraliçenin mabede gelmeden önce mabette bir takım hazırlıkların yapıldığından, daha sonra kral ve kraliçenin *halentuuya* evinden merasimle mabede geldiğinden söz edilmektedir. Mabedin avlusunda dini yıkanmadan sonra mabede girerek yerlerini almaktadırlar. Bundan sonra baş aşçı mabetteki kutsal yerlere kurban hayvanının bir kısmını koyarak kurban eder. Baş aşçının mabetteki kutsal yerlere et koyarak kurban etmesini takiben, bu aşçı krala içki kabını uzatır. Bunun üzerine kral içki kabının üzerine *QATAM dai-* yapar. Yani “el (ini) koyar” ve bundan sonra baş aşçı mabetteki kutsal eşyaya içki kurban eder. *QATAM dai-*’ den sonra metinlerde ekseriya kurban eşyasını uzatanın kurban etmesi gelir. El koyan kesinlikle uzatandan daha yüksek bir şahsiyettir ve ekseriya kraldır ve hiçbir zaman elini koyduktan sonra kendisinin kurban ettiği vaki değildir. *QATAM dai-* hareketi ile bunu yapanın kurban edene kurban etme emrini vermesi söz konusudur³. Bundan sonra merasim devam eder.

Metindeki buna benzer ritüellere İslam dinindeki kurban sahnelerinde ve Tevrat'ta da tesadüf edilmektedir. İslam geleneğinde kurban sahibi kendisi kesme işlemini yapmıyorsa birini vekil tayin eder. Vekil kurbanı usulüne uygun biçimde yatırır, ayaklarını bağlar ve sonra kurban sahibine dönerek “vekilin olarak kurbanı keseyim mi?” dedikten sonra bıçağı kurbanın boğazına dayar; o zaman kurban sahibi elini vekilinin elinin üzerine kor ve vekili kesme işlemini yapar.

Kanımızca bu çivi yazılı metnimizde kral elini kurban edilecek nesneye koymakla bu kurbanı sembolik bir şekilde yapmış gibi görünmektedir.

³ Bk. S. ALP, “Hitit Merasim Memurları Hakkında Araştırmalar”, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne “Habilitasyon” Tezi olarak sunulmuştur. (Neşredilmemiştir) s. 56 n.1.

İslam Dini'nde olduğu gibi, daha eski devirlere gidersek, Tevrat'ta (Ahti Atik'te) Hz.Musa zamanında da (İ.Ö. XIII. yy ortaları) 'el koyma' jestine rastlarız Tevrat'ta hem "çift el" ve hem de "tek el" jesti vardır. Eski Sumer ve Akad dinlerine ait unsurların, değişikliğe uğrayarak Tevrat'ta yer aldığı bilinmektedir. Bunlardan biri de biraz önce belirttiğimiz 'el jestleri'dir. Bu jestlerin bir kısmı mecazi, bir kısmı da değildir. Örneğin: Tevrat'ın Çıkış Bölümü'nün 38. Babı'nda transportabl mezbahaların yapılıp kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Tevrat'ın bu konuyla ilgili olan Çıkış bölümü 37. Bab, Leviler Bölümü, 1. Bab, 3. Bab, 4. Bab ve 20. Bab'larında *QATAM dai-* 'el koyma' işleminin tıpatıp aynı olduğu görülmektedir⁴.

Gerek Tevrat'ta ve gerekse İslam Dini'nde kurbanı sunan kişinin elini hayvanın başına koyduğu bilinmektedir; fakat Hitit çivi yazılı bayram ritüellerindeki gerek *QATAM dai-* ve gerekse arkeolojik belgelerdeki tasvirlerde gözlenen 'el jesti' birbirlerine uyum göstermemektedir. Bize göre, arkeolojik tasvirlerin pek çoğunda kralın 'el jesti', el koyma yerine "dua jesti" şeklinde olup diğer elinde, genelde kadeh tutar durumdadır.

Bu konuda elimize geçen arkeolojik belgelerin tarafımızca taranmış olanlarının beşinde 'el koyma' jestini görebiliyoruz.

Bunlardan biri, İnandık Vazosu'nun 3. ve 4. sırasında yer almaktadır (Res. 2). 3. sırada erkek tanrı bir tabure üzerinde oturmakta, sol elini dua ya da bir nevi metinlerdeki el işareti gibi kaldırmakta, sağ elinde bir kadeh tutmaktadır. Diğer bir figürde gaga ağızlı kaptan tanrıya libasyon yapmaktadır. Keza 4. sırada iskemle üzerinde oturan bir erkek tanrı ile karşısında oturan tanrıçanın iştirak ettiği ziyafet sahnesinde kadın tanrının önünde ekmek küpü bulunmakta, erkek tanrı elinde kadehini tutmakta ve kadın tanrı ise sağ elini küpe uzatmaktadır. S. Alp'in yorumuna göre " erkek ve kadın tanrı herhalde karı- kocadılar"⁵.

Diğer bir belge ise, Dr. T. Sipahi ve Dr. T. Yıldırım tarafından yayınlanan⁶ Hüseyinde/ Yöruklu kazılarında buldukları vazodaki firizlerde yer alan tasvirlerdir (Res. 3). Bu tasvirler İnandık ve Bitik

⁴ Bk. Ocaklar kısmı, s. vd.

⁵ Tasvir ve yorumlar için Bk. S. ALP, "Şarkı, Müzik ve Dans". Ankara 1999, s. 20.

⁶ *Archeologie anatolienne: "Une nouvelle decouverte hittite"* Orient Express 2003/ 2-Mai.

Vazoları'ndaki sahnelere oldukça benzerlik göstermektedir. Sözü edilen firizde, canlı boğa üzerinde ters takla atan kişi ya da kişiler, boğanın önünde ayakta duran, sağ elini yukarı kaldırmış ucu kıvrık ters asa tutan, sol elini boğanın boğazına "koyan?" bir figür (belki kral?) tasviri, *QATAM dai-* 'el koyma' jesti bakımından bizim için önemlidir⁷.

Üçüncüsü, hematitten yapılmış, beş yüzü de tasvirlerle dolu Tarsus damga mührüdür (Res. 4). Mührün 2. yüzünde taburesine oturmuş bir tanrıça! sol elinde kadeh tutmakta, sağ elini uzatmış görünümde, önünde altar ve altara libasyon yapan bir insan- kartal figürün tasviri yer almaktadır⁸.

4. Belge, Metropolitan Museum'daki Eski Hitit Devri'ne Ait Geyik Biçimli Bir Gümüş Ritondaki Tasvir (Res. 5). Burada tabureye oturmuş bir tanrı (belki de kral), sağ elinde kadeh, sol elinde kartal ya da ona benzer bir yırtıcı kuşla birlikte elini altara uzatmış, belki de metinlerde belirtildiği gibi 'el koyma' jestini yapmakta, altarin önünde kutsal hayvanı geyiğin üzerinde, bir elinde asa, diğerinde yine aynı kuş bulunan ayaktaki Kırkların Koruyucu Tanrısına gaga ağızlı testiden içki kurban etmektedir⁹.

5. Belge, Fraktin Kabartmasında yer alan ve kanımızca bitirilmemiş gibi görünen III. Hattuşili ile Puduhepa'nın Tanrılarına yapmış oldukları libasyon sahneleridir (Res. 6). Bu sahnelerde gerek Fırtına Tanrısının ve gerekse Tanrıça Hepat'ın ellerini uzatmaları, Kral III. Hattuşili ve karısı Puduhepa'nın libasyon yapmaları görünmektedir¹⁰. Bu sahnedeki gerek Fırtına Tanrısı, gerek Tanrıça Hepat'ın 'el uzatma' (*QA-TAM dai-*) jestleri ve ayrıca İnandık Vazosu'nun 4. sırasındaki tasvir için S. Alp'in "*Erkek ve kadın tanrı karı-kocadır*" yorumunu da dikkate alarak Hititçe çivi yazılı dini merasim metinlerimizdeki, kralın el koyma ifadesini en iyi destekleyen belgeler olarak görmekteyiz.

⁷ Hüseyinde vazosundaki bazı benzer figür ve nesnelere için krş. H. G. GÜTERBOCK- T. KENDALL, "A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist" Hommer, s.45-60

⁸ Bk. M. A. DARGA, "Hitit Sanatı". s. 71, Res. 49-50.

⁹ Bu tasvir için bk. S. ALP, "Hititlerde Şarkı, Müzik, Dans". s. 86 vd.

¹⁰ Fraktin kabartması için bk. BOSSERT; Th. H. Altanatolien. 1946;M. A. DARGA, son a. g. e., s.178 res. 182; S. ALP, son a. g. e., s. 85.

XII. HİTİT AYAKKABISI

Benzerliklere bir başka örnek de, Hitit kılık-kıyafet biçimlerinde kendini göstermektedir. Hitit tanrı tasvirlerine bakılacak olursa, başlarında İmparatorluk Çağı'nda, sivri, Geç Hitit Çağı'nda ise hem sivri ve hem de biraz daha alçak ve yassı bir külah ile ayaklarında ucu yukarıya kalkık bir ayakkabı giydikleri görülür (Res.7). Kültür varlıklarımızdan biri olan Karagöz'ün başında da sivriye yakın, kenarlarında boynuz çıkıntısına benzer bir çıkıntı olan başlık, ayaklarında ise uçları hafif yukarıya kalkık bir ayakkabı (belki çarık) vardır. Hitit tanrılarının ayakkabıları daha çok çarığı andırmaktadır.

XIII. GÜNEŞ KURSLARI

Hititlerden vermiş olduğumuz benzer örneklerden başka Hattililerden günümüze kadar gelen benzer örneklerden de birkaç örnek verilebilir. Bunlar güneş kursları, halhallar, aşık oyunları ve at nalı biçimindeki ocak tipleridir.

Alacahöyük'te yapılan kazılarda kral mezarlarında bulunan bronzdan yapılmış, bazı kısımları altın ve gümüş bezemeli olan 'Güneş Kursu' diye adlandırılan kült standartlarına baktığımızda, hepsinde bir çift öküz boynuzu üzerinde görülen, kozmik anlamı olduğu yorumlanan çeşitli kuş, hayvan, çiçek ve bir takım geometrik motifler yer almaktadır (Res.8). Bir başka deyişle bu alemler boynuzlar üzerinde durmaktadırlar.

Prof. E. Akurgal'ın dediği gibi bu alemler günümüzde yaşayan ve benim de küçükken nenemden bizzat işittiğim bir masala dayanabilir. Bu masalın bir kısmında şöyle bir ifade vardır: "*Dünya bir öküzün boynuzları üzerinde durur ve öküz başını salladığında zelzele olur*".

XIV. HALHALLAR

Hatililer Dönemi'nden Hasanoğlan'da ele geçirilen bir kadın heykelinin her iki ayağında gümüşten halhallar görülmektedir (Res.9). Hititçe çivi yazılı belgelerde de Sümercesi 𒄠AR. 𒄠İR (Hit. *patalha-*) olan halhalın gümüşten yapılmış olanı geçmektedir. Bugün bile bazı bölgelerimizde kadınların ayaklarına taktıkları, gümüşten veya

altından olanlarına rastlanan halhallerin, şarkılarda da yer aldığı görülmektedir

XV. AŞIK OYUNU

Kargamış'tan bir Hitit kabartmasında aşık oynayan çocuk tasvirlerini görürüz (Res. 10). Aşık, çok eski zamanlardan beri İç Asya Kavimleri, sonraları da Yunan ve Roma halkları tarafından zar yerine kullanılmıştır. Hititler'de aşık oyununun yaygın olduğu sadece bu Hitit kabartmasından değil, aynı zamanda Anadolu'da yapılan kazılarda, bazılarının boşluk kısımlarına kurşun dökülen örneklerine de rastladığımız yüzlerce aşığın bulunmasından anlaşılmaktadır. Belki de aşık oyununun oynandığı en eski yer Anadolu, oynayanlar ise Hattili ve Hititli çocuklardır. Bugün bile bir çok köyümüzde çocuklarımız modern oyuncakların yanı sıra aşık oyunu da oynamaktadırlar.

XVI. OCAKLAR

Anadolu'da yapılan birçok prehistorik kazı yerinde Hatti ve Hitit yapı katlarında at nalı biçiminde, bazen transportabl ve kutsal nitelikte ocaklar bulunmuştur.

Kanımızca bunlardan at nalı biçiminde (Res.11) olan ocak tipi ısınma ve pişirme amaçlı, kare biçimli (Res. 12) ortası delik ocak tipi ısınma amaçlı, transportabl ve çeşitli biçimlerde olan tipler dini amaçlı (Res. 13) olmalıdır. Bu dini amaçlı olanları altarlardan (sunaklardan) ayırt etmek genelde güçtür. Bunların en eski örneklerini, hayvan başlı, iki sivri uçlu, ortası hilal ve at nalı şeklinde olanları Pulur¹¹ (Res. 14), Güzelova¹² (Res.15) ve Kusura'da¹³ (Res.16) görmekteyiz. Üzerinde hayvan başı olmayan ve hem taştan hem de pişmiş topraktan yapılanlar ise Kusura, Kültepe¹⁴ (Res.17), ve Konya Karahöyükte¹⁵ (Res.18) gözlenmişlerdir. Kusura'da bulunanlar hem at nalı ve hem de Konya Karahöyük örneklerine benzer tiplerdir. Lamb, bu tiplerin kült

¹¹ H.Z. KOŞAY- H. VARY, *Pulur Kazısı*. Ankara1964, s. 21, Lev.XXI-XXV.

¹² H.Z. KOŞAY- H. VARY, *Güzelova Kazısı*. Ankara 1967, s. 9 Lev.LX-LXIII.

¹³ W. LAMB, "Some Early Anatolia Shrines". (AS VI 1956, Ankara), s.87-94, Lev. V.

¹⁴ T. ÖZGÜÇ, "Kültepe Kazısı II. kat buluntuları" Belleten XIX, 1955, s. 453-61, fig. 4.

¹⁵ S. ALP, *Konya Civarında Karahöyük'te...* s.102, Lev.247/754.

eşyası, altar olduklarını savunmaktadır. Bunun çok benzeri ise S. Alp'in başkanlığında, bizim de çalışmalarda bulunduğumuz Konya Karahöyük kazılarında İ. Ö.1750 tarihlerine rastlayan (Asur Ticaret Kolonileri Devri) tabakalarda ele geçmiştir. Son derece ilginç bir örnektir. Pişmiş topraktan yapılmış, ön kısmında kare ya da dikdörtgen şeklinde alçak bir zemin, yüz kısımlarında konsantrik daireler bulunmaktadır. S. Alp, Lamb'a uyarak "*altar ya da ocak*" der. Ayrıca Beycesultan'da (Res.19) -Erken Bronz II-, Tarsus'ta (Res.20) -Geç Bronz-, Amuk'ta, Alişar'da (Res.21)- İ. Ö. 2700-2500-, Karaz'da -Erken Bronz- (Res.22) hayvan başlı, iki sivri uçlu, transportabl at nalı ocak ve dini amaçlı at nalı ocaklar da ele geçirilmiştir. Asıl ilginç olan Kusura, Konya Karahöyük ve Knossos'tan (Res.23) -Geç Minoen Devri- altar tipidir¹⁶. Bu tipin, Anadolu ve Yakınoğu'dakilerle bağlantısı söz edilmektedir. Anadolu'nun birçok yerinde, Beycesultan'dan- Karaz'a, Amuk'tan Alişar'a kadar bu altar tipin ilkelerini görmek olasıdır. Sonuç olarak bu dört merkezdeki örnekler, diğerlerinden oldukça farklılık göstermektedir.

Biz tüm bu örneklerden ancak yukarıda saydığımız merkezdekiler üzerinde özellikle durmaya gayret gösterdik. Özet olarak sunulan bu objeler üzerinde ayrıntılı çalışmalar sürdürülmektedir.

Şimdi, bu maddi belgelere ek olarak altar tezini destekleyecek bilgileri Tevrat'tan okumak istiyoruz.

Tevrat'ın Çıkış Bölümü'nün 38. Bab'ında transportabl mezbahaların da yapılıp kullanıldıkları anlaşılmaktadır¹⁷. Nitekim, 37. Bab'da şöyle denmektedir:

"Buhur mezbahını akasya ağacından yaptı; uzunluğu 1 arşın (44,5cm) ve eni 1 arşın, murabba (kare) olup, yüksekliği 2 arşındı (89cm), boynuzları kendisindendi (yükselti kısmı ağacın kendisindendi). Onu, üstünü ve çepçevre yanlarını ve boynuzlarını halis altınla kapladı; ve onun etrafına altın pervaz yaptı. Onu taşımak üzere

¹⁶ S.DIAMONT-J. RUTTER; "*Horned Objects in Anatolia and the Near East and Possible Connections with the Minoen "Horns of Consecration"* (AS XIX1969) s. 147-177; A.EVANS, *The Palace of Minos at Knossos II*. 1928, fig.81

¹⁷ Tevrat. Çıkış ve Leviler Bölümleri

kollar için yerler olarak, onun pervazı altında, iki yanları üzerine iki tarafına ona iki altın halka yaptı. ...”

Özetlenirse: 1) Transportabl

- 2) Mezbahın boyutları büyük mezbahalar gibi değildir, küçüktür.
- 3) Mezbahın boynuzları ifadesinden “yükselti kısımları” anlaşılmaktadır.

Ayrıca Leviler Bölümü'nün 1. Bab'ında:

“Harun oğulları, onun kanını (koyun, keçi, davar) mezbah üzerine çepçevre serpecekler ve onu başı ve yağı ile beraber kendi parçalarına göre kesecek; ve kahin onları mezbahta olan ateşin üzerindeki odunların üzerine dizecek, fakat içleri ve parçaları su ile yıkayacak ve kahin hepsini takdim edip mezbah üzerinde yakacaktır; yakılan takdime ateşle yapılan takdime, Rabbe hoş kokudur.”

Özetle: Hayvan başı ve yağı, mezbahta ateşin üzerindeki odunların üzerine diziliyor ve mezbah üzerinde yakılıyor. Bu işlem ateşle yapılan takdime Tanrı'ya olmaktadır.

Bab 3'te :

“Eğer takdimesi olarak kuzu arz ediyorsa, o zaman Rabbin önünde onu takdim edecek ve elini takdimesinin başı üzerine koyacak ve toplanma çadırının önünde boğazlayacak ve Harun oğulları onun kanının mezbah üzerine çepçevre serpecekler ...”

Özetlenirse: Hititlerde olduğu gibi, kurbanı Tanrı'nın önünde takdim edecek ve elini kurbanın başı üzerine koyacak, sonra toplanma çadırının önünde kesecek ve Harun oğulları onun kanını mezbah üzerine serpecekler. Burada mezbah kapalı bir mekandan çok, bir nesne olarak ortaya çıkmakta ve seremonide, Hititlerdeki 'el koyma' hareketine çok bezemektedir.

Bab 4'te :

“Eğer ahaliden biri suç işlerse, takdime olarak kusursuz bir keçi getirecek ve elini suç takdimesinin başı üzerine koyacak” (QATAM dai- “el koyma” işlemi yapılıyor) “ve

suç takdimesini yakılan takdimeler yerinde boğazlayacak ve kahin onu kanından parmağı ile alacak ve yakılan takdimeler mezbahanın boynuzları üzerine sürececek ve bütün kanının mezbahın dibine dökülecek.”

Özetlenirse: Bab 3'te olduğu gibi, kurban getirilip elini kurbanın başı üzerine koyduktan sonra kesiliyor, yakılan takdimeler nesne olan mezbahanın boynuzları (yani nesnenin iki sivri kısmı) üzerine sürüldükten sonra mezbahın dibine dökülmektedir.

Bab 20'de :

“Benim için topraktan mezbah yapacaksın, yakılan kurbanlarını ve selamet tekdimlerini, koyunlarını ve öküzlerini, onun üzerinde kurban edeceksin...”

Özetlenirse: Topraktan yapılan mezbah üzerinde kurbanlar kesilmektedir.

Tevrat'ta, bu Bab'lar gibi daha birçok örnekler yer almaktadır. Bu tür ifadeler, kurbanın topraktan yapılmış bir mezbah (belki de altar-ocak gibi birşeyin) üzerinde kurban edilmesi, arkeolojik belgeler arasında (s.56'da) bahsettiğimiz Konya Karahöyük, Kusura, ve Knossos örnekleri diğer ocak türlerinden ayrılmaktadır kanısındayız. Onun için bu tipe altar gözüyle bakmaktayız.

Dikkatimizi çeken bir önemli nokta, at nalı biçimindeki ocakların ancak Erken Bronz Çağı'ndan itibaren görülmeye başlamasıdır. Yalnız kare biçimindeki, H.Z. Koşay tarafından kazılan Pulur Höyük'te, A. alanında I. Katta bulunan Geç Kalkolitik Devri'nden en eski (İ. Ö. 2600'ler) ocak tipidir¹⁸. H.Z. Koşay'ın yorumuna göre bu ocak “kışın ısınmak için kullanılan ve içerisine kor halinde odun veya tezek kömürü konulduktan sonra çevresinde toplanıp oturulan bir ocaktır.”¹⁹.

Hitit yazılı belgelerinde, ayinlerde kullanılan ocaklar yanına, sağına, soluna kurban parçaları konan, libasyon yapılan önemli birer nesnedir. Ateşin, ocağın içinde daha çok dayanarak insanları ısıtma ve yemekleri pişirme gibi faydaları olmasından dolayı, Hititlerde, ateş, hem kutsallaştırılmış ve hem de tanrılaştırılmıştır. Ateş tanrısı

¹⁸ Bk. H.Z. KOŞAY-H.VARY *Pulur Kazısı*. Ankara1964, s. 13, Lev.IX

¹⁹ Dört köşeli olması nedeniyle krş. A.ÜNAL, “*Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri*”, 1990, s.200

Akni'dir. Bu Tanrının da Uzakdoğu kökenli olduğunu ve oradan Hititlere geçtiği bilinmektedir²⁰.

Çok kullanılan at nalı ocak tipi, fazla bir değişikliğe uğramadan bugün hala Anadolu'nun, özellikle Orta ve Doğu bölgelerinde kullanılmaktadır.

Birçok kazı merkezinde görülen ocak tiplerinin bazılarının devlet başkenti Hattuşa'da bulunmayışı çok ilginçtir. Nasıl Geç Kalkolitik Dönemden Asur Ticaret Kolonileri Dönemi sonuna kadar uzanan dilimde, birçok merkezde at nalı ve diğer örneklerle rastlanıyorsa ve Hititler de yerli halkla bir arada yaşıyorlarsa, mutlaka onlardan bu konuda da esinlenmiş olmaları gerekirdi. Kaldı ki, metinlerden bildiğimize göre, tapınaklarda, dini merasimlerde yemeklerin pişirilip yendiği ocakların da varlığı kesindir.

Biz bu durumun şimdilik, Hattuşa'nın büyük tahribatıyla ve pekçok kısmın -özellikle halkın oturduğu kısımların- henüz kazılmamış ya da araştırılmamış olmasıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz.

²⁰ Bk. H.OTTEN, *Der Gott Akni in den hethitischen Texten und seine indoarische Herkunft!*" (OLZ 60.Jahrgang 1965 Nr.11/12).

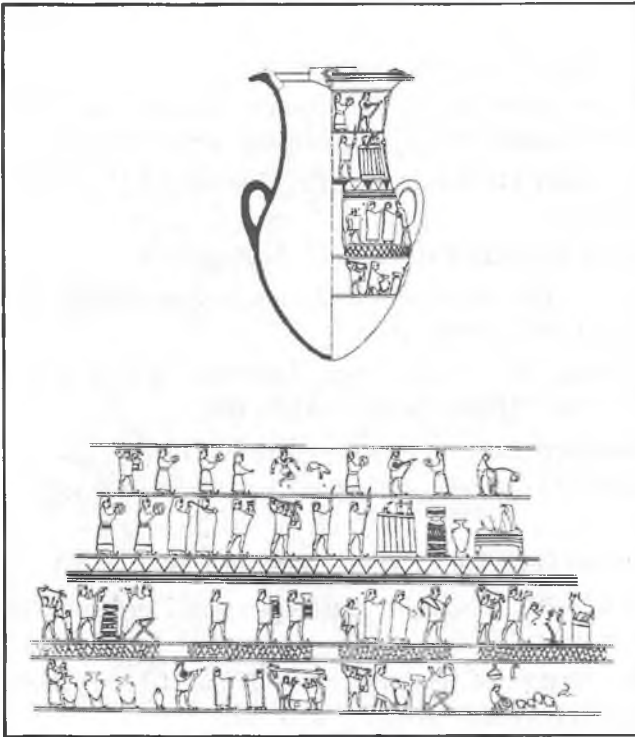
BİBLİYOGRAFYA

- Akurgal, E., Belleten, sa. 162-Ankara 1977.
- Akurgal, E., Die Kunst Anatolien. München 1961.
- Alp, S., Belleten. C.41-Ankara 1977. s.637-647.
- Alp, S., Hitit Merasim Memurları Hakkında Araştırmalar. Ankara, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine "Habilitasyon" tezi olarak sunulmuştur- (Neşredilmemiştir). s.56 n.l.
- Alp, S., "Hitit Devletinin İç Bünyesi" IV. Türk Tarih Kongresi. 1948-Ankara.
- Alp, S., Konya Civarında Karahöyükte Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri. Ankara. S.102, Lev.247/754.
- Alp, S., Maşat-Höyükte Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri, Ankara 1991.
- Alp, S., Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Ankara 1999. s.20 vd.
- Balkan, K., "Eti Hukukun da İçgüveyilik". (Dergi VI, sa.3 (1948), Ankara).
- Balkan, K., "Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yasında Nişanlandırılmaları." (Belleten LI, sa.200-Ankara 1987).
- Bossert, Th.H., Altanatolien, 1942.
- Carter, C.W., Hittite Cult- Inaventories. Diss. Chicago 1962.
- Darga, M.A., "Hitit Metinlerinde Geçen NA4 ZI.KIN=NA4 huvaşi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma" (Belleten sa.132)- Ankara 1969.
- Darga, M.A., Hitit Sanatı. İstanbul 1992.
- Diamont,S.-Rutter,J., "Horned Objects in Anatolia and the Near East Possible Connexions With the Minoan "Horns of Consecration" (AS XIX (1969)).
- Ertem,H., Boğazköy metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini. Ankara 1973.
- Ertem, H., "Coğrafya Adlarının Lokalizasyon Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdentifikasyonları Hakkında" (Sedat Alp'e Armağan. Ankara 1973).
- Ertem, H., "Korucutepe'nin Hititler Devrindeki Adı Hakkında". X.Türk Tarih Kongresi- Ankara 1990.
- Evans, A., The Palace of Minos at Knossos II. 1928, fig, 81.
- Friedrich, J., Die hethitischen Gesetze. Leiden 1959.

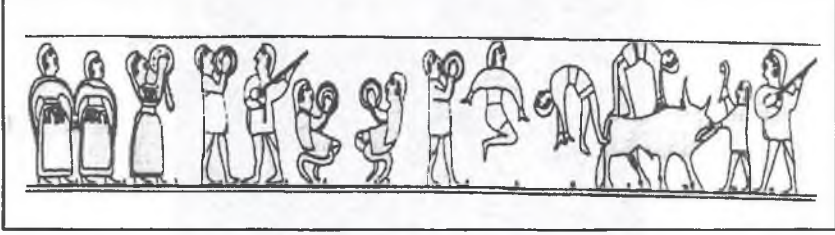
- Goetze, A., Hattuşiliş. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Parallel- texten. (MVAeG 29, 3)- Leipzig 1925.
- Goetze, A., Kulturgeschichte des Alten Orients.Kleinasien - Münschen 1957.
- Gurney, O.R., The Hittes. 1990.
- Güterbok, H.G., Siegel aus Bogazköi I-II.Berlin 1940, 1942.
- Güterbok, H.G., -Kendall,T., "A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist" (Hommer.s.45-60).
- İmparati, F., Hitit Yasaları. (Çev.;Erendiz Özbayoğlu.). Ankara 1992.
- KBo Keilschrifttexte aus Boghazköi. 1916-1923-Leipzig, Berlin 1954 vd.
- Kınal, F., Eski Anadolu Tarihi. Akara 1962,s.142-143.
- Koşay, H.Z. - Vary, H., Pulur Kazısı. Ankara 1964, s.21, Lev.XXI-XXV.
- Koşay, H.Z. - Vary, H., Güzelova Kazısı. Ankara 1967, s.9, Lev.LX-LXIII.
- KUB Keilschrifttexte aus Boghazköi. Berlin 1921 vd.
- Lamb, W., "Some Early Anatolia Shrines" (AS VI 1956 Ankara) s.87-94.
- Meydan Larousse. Meydan Yayınevi, İstanbul
- Otten, H., "Der Gott Akni in den hethitischen Texten. und seine indoarische Herkunft." (OLZ 60.Jahrtgang. 1965 Nr.11/12).
- Özgüç, T., "Kültepe Kazısı II. Kat Buluntuları" (Belleten XIX 1955 s. 453-461, fig. 4)
- Özgüç, T., Karahöyük Hafriyatı Raporu 1947, Ankara 1949.
- Riemschneider, K., "Die hethitisehen Landschenkungsurkunden" (MIO 6, s.321-381)- Berlin 1958.
- Sipahi, T. - Yıldırım, T., "Archeologie Anatolien une nouvelle dcouverte hittite" (Orient Epress 2003/2 - Kai).
- Tevrat (Kitab-Mukaddes). Eski ve Yeni Ahit. İstanbul 1958.
- Umar, B., Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- Ünal, A., Uluslararası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri, 1990, s.200
- Yıldız, H.D., Bizans Tarihi. (Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Cilt 3, Görsel yayınları).
- Wright, D.P., "The Gesture of Hand Placement in the Hebrew Bible and in Hittite Literature" (JAOB 106.3)-1986

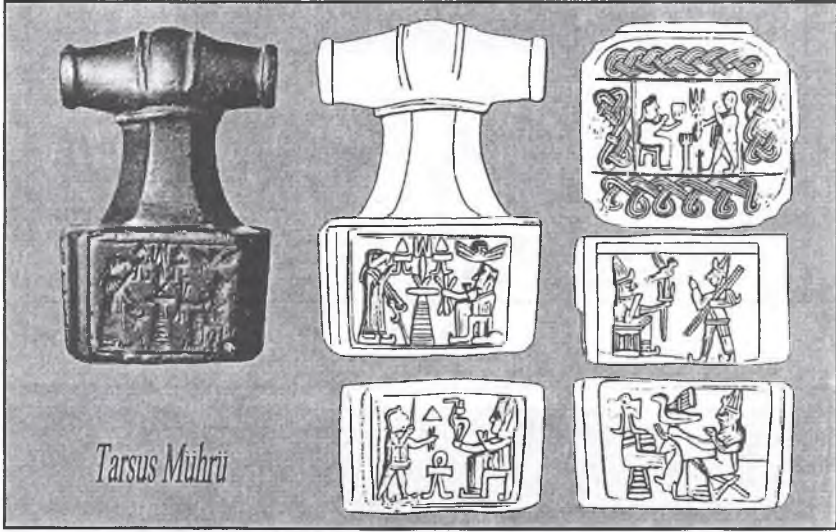
Resim 1

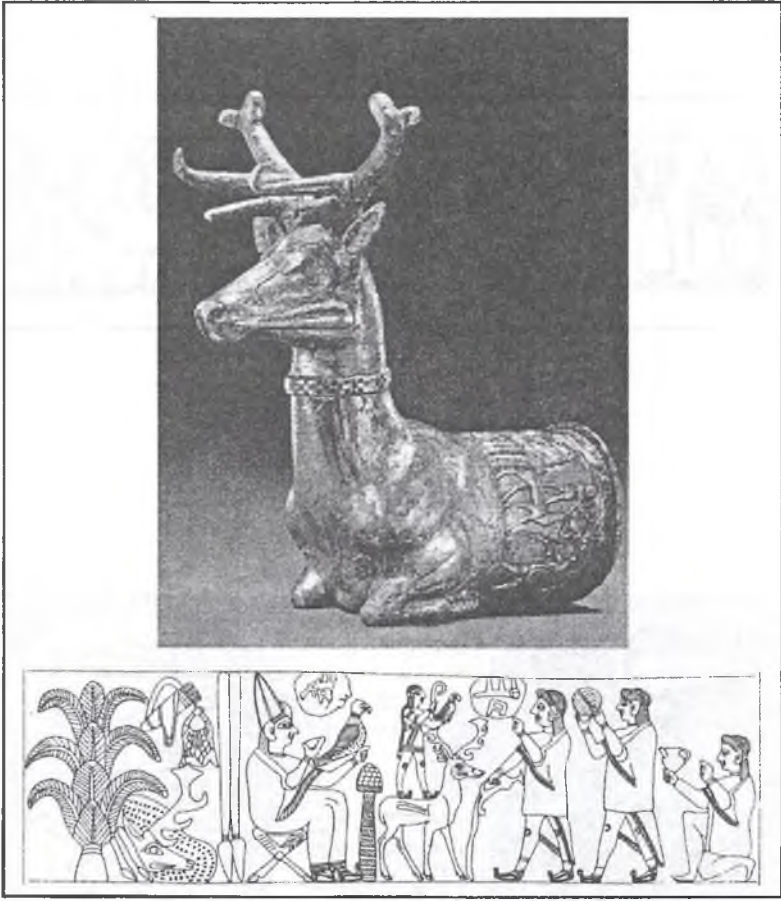
Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

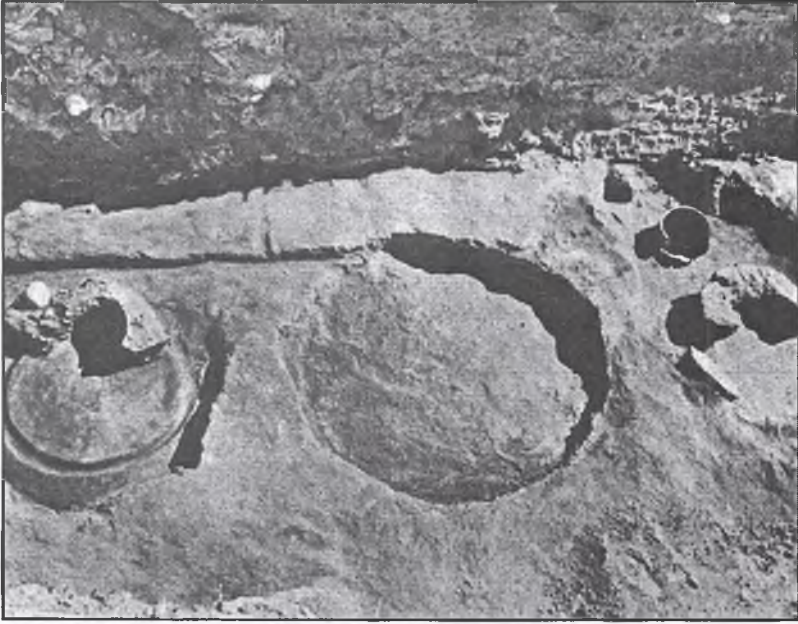
Resim 8

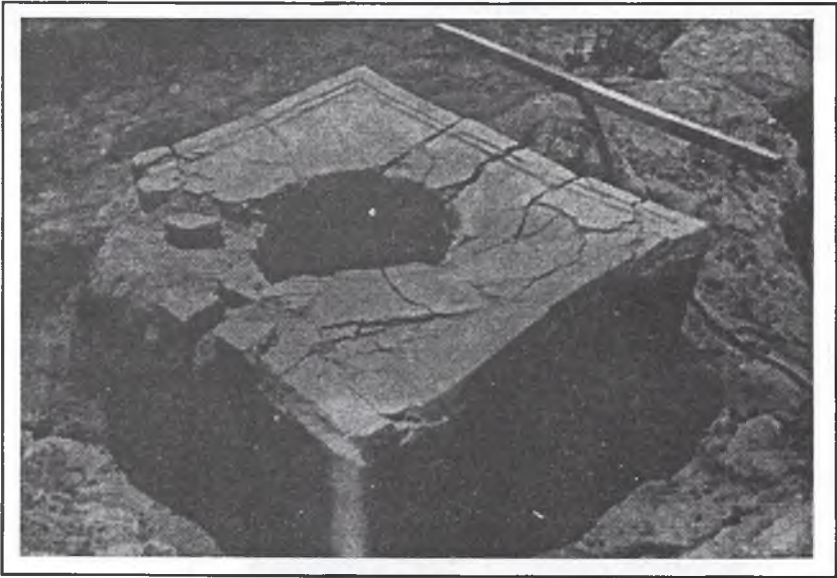
Resim 9

Resim 10

Resim 11

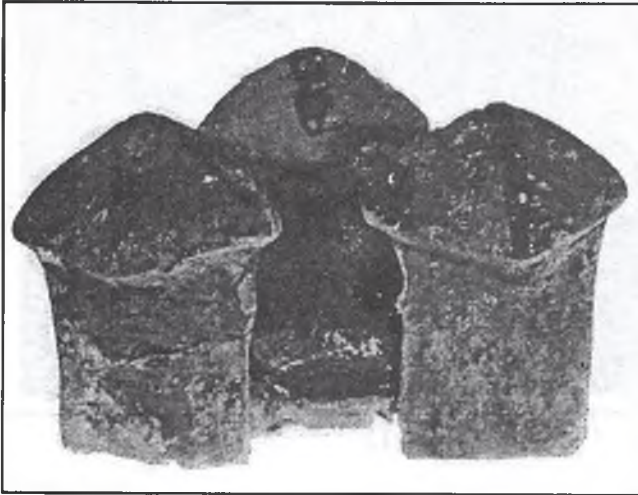
Resim 12

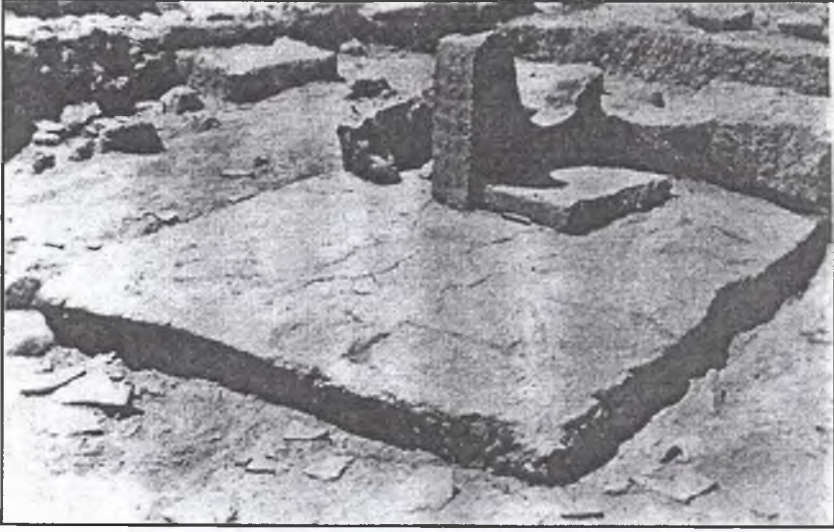
Resim 13

Resim 14

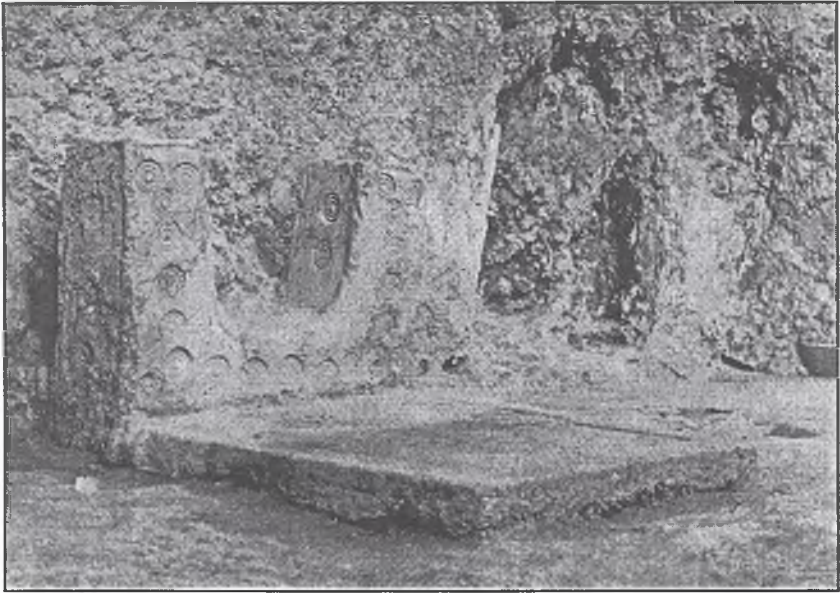
Resim 15

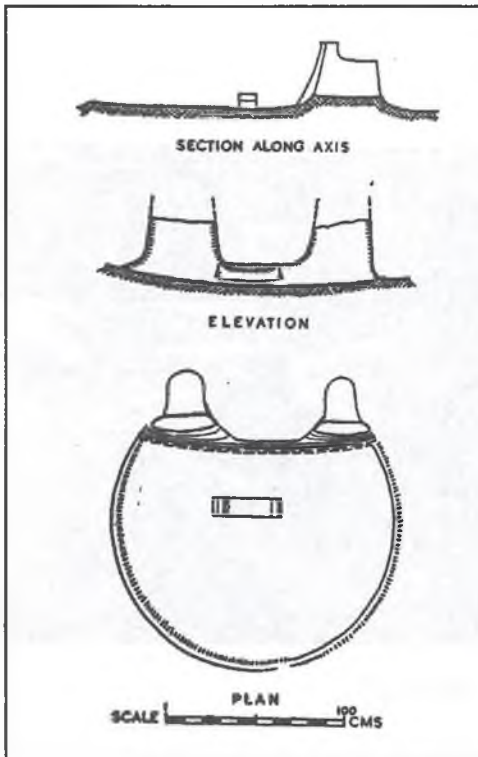
Resim 16

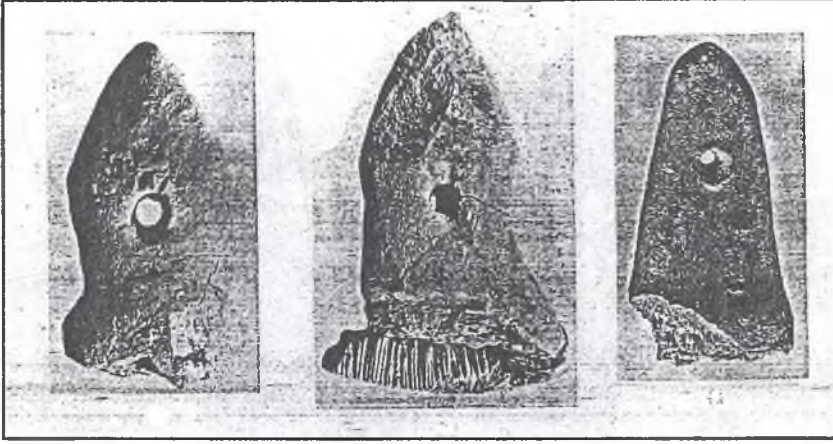
Resim 17

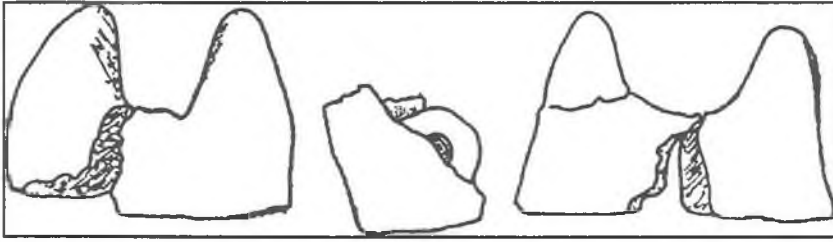
Resim 18

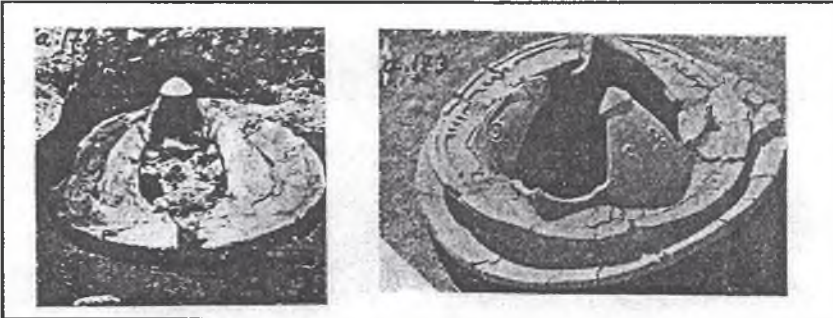
Resim 19

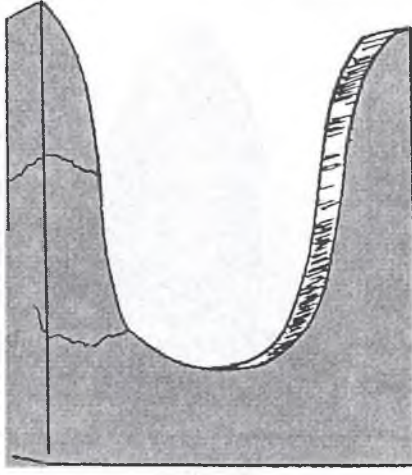
Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23